

FIGYELŐ

SZIVERI JÁNOS KÖLTÉSZETÉRŐL

*„döngesd magad körül a katlant,
élni szorítsd a fulladót,
ne mondd soha a mondhatatlant,
mondó a nehezen mondhatót,
vakít az éj, tekints előre –
erőd a semmi. Kapj erőre!”*

(Nemes Nagy Ágnes:
ELÉGIA EGY FOCOLYRÓL)

Most, amikor Sziveri János költészetéről készülnök írni, elúszhatetlenül kísért egy emlék. 1981 júniusában a Forum Könyvkiadó felkérésére recenziót írtam Sziveri János második verseskötetéről, a HIDEGPRÓBÁ-ról. Nagyon jó könyvnek tartottam, de volt bennem hiányérzet is a verseiben helyenként előtérbe kerülő metafizikus elvonatkoztatások miatt, s erre is utaltam, mégpedig az itt mottóként idézett Nemes Nagy Ágnes-verssorokkal – „ne mondd soha a mondhatatlant, / mondd a nehezen mondhatót” –, minthogy tudtam, Nemes Nagy Ágnes költészete Sziveri János számára is fontos, s ha őt idézem, pontosabban tudja majd, mire gondolok, hogyan gondolom. A recenziót, amint megírtam, elvittem neki megmutatni. Kétutcányira lakott az én albérleti lakásomtól, könnyen megtehettem. Kora délután volt, kellemesen meleg, napos júniusi délután. Albérleti szobája küszöbén ült, az ajtófélfának dőlve, félig a szobában, félig a kertben, könyvekkel körülvéve, melyeket akkoriban hozott a pesti könyvvásárról, megannyi könyvújdonság volt tehát, s én azonnal el is merültem az új könyvek nézegetésében. Ő közben elolvasta recenziómat, s mint várható is volt, első mondata nem a dicséreteimre vonatkozott, hanem a hiányérzetemet kifejező Nemes Nagy Ágnes-idézetre: „Én nem a mondhatatlant írom – mondta –, hanem a számomra egyedül mondhatót.” Meg sem kíséreltem itt felidézni beszélgetésünket a „mondhatatlanról”, a „nehezen mondható-

ról” és a „szubjektíve egyedül mondhatóról”; amiért fel kellett idéznem Sziveri Jánosnak ezt a mondatát, az *költői tudatosságának* hangsúlyozási igénye, minthogy újraolvasva verseit, a SZABAD GYAKORLATOK (1977) első kötetétől a legutolsó versekig, úgy érzem, épp ez az, amiről itt és most, a költészetét megvilágító elemző tanulmányok megírása előtt, beszélni kell.

Sziveri János huszonhárom éves volt, amikor első verseskötete megjelent, a benne foglalt verseket tehát egy húsz-huszonkét éves fiatalember írta. A SZABAD GYAKORLATOK kötet versei, ahogy mondani szokás, nem kiforrott költészet még, akkor is így láttam, ma is így látom, s mégis egy rendhagyóan erőteljes költői indulás dokumentuma. S több is, mint dokumentum. Olyan költői-mesterségbeli *alapozás*, amelyre nemcsak építeni lehetett, hanem amely már *egyéni költői program* megfogalmazása is. A róla írt kritikám címe (*Új Symposium*, 1977. április) A MÓDSZERESSÉG DICSERETE – KÉRDŐJELEKKEL volt, s kiteljesült költészete távlatából tekintve legalább annyira fontos hangsúlyozni, mint amennyire fontosnak tűnt akkor, az induló költő még ismeretlen útjára gondolva, hogy már első verseskötetében sem egyszerűen egy tehetségesen verselő fiatalember áll előttünk, hanem *tudatos költő*, aki a lehetséges legtöbbet kívánja megvalósítani: létminőségeit a létezés egészét értelmező szándékkal kívánja megnevezni, s ehhez keresi a látószöveget, a formálás egyenmősítő – bizonyosságot adó – erejében bizva.

„Szövegeiben a tudatműködés célirányos »aszszetettsége«, nagyfokú kiegyensúlyozottsága lesz formateremtő elvvé; versbeszédének metafizikájában – a SZABAD GYAKORLATOK ciklus legjobb darabjaiban – a lélérzékelés összetettsége árnyaltan, intellektuális élességgel és érzékletességgel rajzolódik ki, röntgensugárként hatolva át a megnevezésre váró felismerések összegubancolódott folyamatán. Sziveri módszeresen tudja átáramoltatni magán (és szövegein) a gondolati diszsonanciákat, egymás mellé helyezni, egymáshoz ütköztetni, egymással szembesíteni a léttapasztalatok részértelmeit, vi-

szonlatokat létesíteni közöttük, a viszonylagosság (a bizonytalanság) tartalmi dialektikáját idézve meg” – írtam, s hadd idézzem itt a SZABAD GYAKORLATOK ciklus 9. versének két sorát, melyet ars poeticaként is olvashatunk: „Örök-re kellémszeni / a normát.” A költői tudatosság itt még, a magasra helyezett mércék ellenére vagy épp „elhelyezésük” által, a „mesterség” elsajátítására vonatkozik, voltaképpen *készülődés* ez egy *intellektuális program* megvalósítására, ahogyan ő fogalmazott A VÁRAKOZÁS KEZDETE című korai versben, az „*újraértékelt összefüggések*” felismerésére. Ez intellektuális magatartás kialakításakor, nem utolsósorban a módszeresség akarásában Sziveri János mestere a jugoszláv/szerb költő Vasko Popa; a költészet Sziveri János számára azonban mindig is ez az intellektuális program maradt, s egyáltalán nem mond ennek ellent, hogy megvalósításához költői magatartásának fokozatos *személyessé* válása segítette hozzá.

A HIDEGPRÓBA (1981) kötet versei ezt az intellektuális programot gondolják újra; problémavilága nem a maga közvetlenségében megtapasztalt létezés, hanem az e tapasztalatok szellemivé transzponálása, megnevezése közben felmerülő kérdések, bizonytalanságok, kétértelműségek – melyek elől kitérni nem lehet, s amelyeket Sziveri nemcsak vállal, hanem a költői gondolkodás bizonyosságaiként mutat fel. „*Nem azért így, mintha másként lehetetlen volna*” – olvassuk például a PROLÓGUS című kétsoros versben, vagy: „*Ha akarom vagyok, ha akarom nem. / Ez a költészet előnye és hátránya*” – hirdeti a KÜLONBOZÓ LEHETŐSÉGEK VIZSGÁLATA című versben. Ne tévesszenek meg bennünket a plakátharsány ellentétek! – valódi gondolatok ezek, a maguk módján kikezdetetlenek, csak épp: elégtelenek. Sziveri is tisztában van ezzel. „*Nem a kijelentés, a kijelölés nehéz*” – írja le az INTELMEK című versében a nagyon fontos mondatot. A maga elvontságában körvonalazott intellektuális (költői) program radikális *átlértékelés*élt jelenti ez: a *személyesség* vállalását.

A HIDEGPRÓBA legtöbb versét olvasva úgy tűnik, az „*intellektuális felismerés örömei*” közé tartozik majd ez is, a *személyesség* vállalása ugyanis továbbra sem jelenti az „én” problematizálását, miként a személyes léttapasztalatok problematizálását sem; a személyesség vállalása itt még csak hangsúlytolódást

eredményez: a „mi a költészet?” rejtett kérdése helyett a „mi a költő?” kérdése kerül előtérbe, s Sziveri, Kavafisz segítségével ugyan, de meg is fogalmazza a maga számára végső s felelősséget jelentő választ: „*Mintha a költő korának barbárja lenne...*” – olvassuk az IN CONTINUO című versben, melynek mottója egy Janus Pannonius-idézet: „*Barbár férfi vagyok s durva fülednek e nyelv.*” Ne kérdezzük itt, hogyan találkozik a modern görög költő Kavafisz költészetével (A BARBÁROKRA VÁRVA című fordításkötetet már olvasta Sziveri) és a latin/magyar humanista Janus Pannonius költészetével: Sziveri költői gondolkodásában e találkozás hiteles és tartalmas volt, ha egyszer egy ilyen erőteljes metaforához segítette hozzá, melybe – utólag láthatjuk – valóban „belefért” mindaz, ahogy Sziveri János a maga költészetét megvalósította.

A metafora megalkotásánál, a költői szerep e kijelölésénél nagyon fontosnak tartom a megfogalmazásban a „mintha” kifejezéssel jelölt bizonytalanságot, mely valójában nem bizonytalanságot fejez ki, hanem a szándékot, hogy a „kijelentés” *kijelölésértékű* legyen, egy gondolkodási folyamat érvekkel alátámasztható megbizonyosodása, mely, mint ilyen, konkretizálható, sőt megvalósíthatóságának a feltételeként várja is a mindig újbóli konkretizálást – a költői tettet (verset), mely nem mondhat le az intellektualitásról (önmagát szüntetné meg, lehetetlenítené ezzel), ám a létezés *elemi* kérdéseivel kell szembenéznie. A létezés elementáris kérdései a HIDEGPRÓBA, de a DIA-DALOK (1987), a SZÁJBARÁGÁS (1988) kötetek verseiben sem az emberi lét alapkérdéseivel való szembenézést jelentik, s természetes és jó, hogy nem azt, hanem – nem elmentmondva költői indulásának, a SZABAD GYAKORLATOK költői programjának sem – a létezés *kritikai* szemléletét, benne a magunk kritikai szemléletével is. A „barbárrá” válni költői metafora jelentése legalább annyira összetett, mint amennyire nem egyértelmű újabb kori civilizációnk szempontjából a Róma birodalmának pusztulását kiteljesítő „barbárok” történelmi küldetése sem... A hangsúly mindenképpen a *kritikai* gondolkodásra tevődik át, s tegyem hozzá, oly korban, amikor a kritikai gondolkodás intézményesen destrukciónak minősült, föltéve, ha nem határozta meg magát körül a szubjektum önkifejezé-

sében, illetve ez önkifejezés esztétikumának a bírálatában – megóva önmagát a cenzorként működő politika útéseitől

A költészetet a kritikai gondolkodás megvalósításaként igényelve Sziveri Jánosnak a hetvenes évek jugoszláviai magyar költészetében, elsősorban Domonkos István költészetében adottak a szellemi közegre találás lehetőségei, de úgy is mondhatnám, a Symposium-költészet segíti őt abban, hogy a maga költői szerepkijelöléséhez eljusson, s azt költői magatartásának *természeteszerű* meghatározó elemeként foghassa fel. Tudatosíthassa, elsősorban önmaga számára, hiszen a HIDEGPRÓBA versei megannyi kísérlet a költői szerep kijelölésére és értelmezésére, s e kísérletek sorában a már idézett szintetikus értelmű szerep megfogalmazása mellett a bizonytalanságok tudatosítása is hangsúlyt kap – hol a tudatos lét fölemelő élményeként, hol pedig a maga (magunk) létének (létfelfogásának) szellemtelenségével s ezért haszontalanságával való kíméletlen szembenézésre kényszerülve.

A tudatos, a költői lét fölemelő élményének megfogalmazására többek között példa lehet a KÖLTÉSZET című vers is, amelyben a következő – egész irodalmunk folyamatosságában is gondolkodva – megrázóan hiteles „költői önmegvallást” olvassuk: „*És mégis, / valamiféle gyönyörűség kínoz: költő vagyok. // Épp-úgy, mint a múlt / bármely más írónka, hírnöke. Éppoly bizonytalanul. / Am, az idők zúzódsában örök érvényű formaként.*” A SZABAD GYAKORLATOK kötet verseihez viszonyítva a szavak egyre súlyosabbak lesznek a HIDEGPRÓBA verseiben, átgondoltabbak s mintegy „kipróbáltabbak” tetszerbirásukban: a jelentés hordozóivá kell lenniök akkor is vagy épp azáltal, hogy „*a kudarc gyönyörűsége kínozza*” a költőt, miközben hite szerint felülemelkedett a maga léte partikularitásam. A versmondatok feszesebbek lesznek, minthogy nincs már bennük semmi felesleges kifejezés – egészében a jelentés szolgálatában állnak. A költő a maga személyiségének *indulati pátoztát* hozza létre a versben; nemcsak a „kitérőkre” nincs tehát hely, hanem az önelengedésre, az önmagát kivonó verbalizmusra sem. A versben semmi sem lehet „töltelékanyag”, hogy ily csúf kifejezéssel éljek, mindennek ezt az indulati pátozt (az „*egyedül mondható!*”) kell szolgálnia, még akkor is, ha – ahogyan ugyanebben a versében

írja – a szavak „*rejtélyei elérhetetlenek számunkra*”, ha a személyiség indulati pátoztja, mint mondandó, s a szavak, a mondat jelentéshordozó lényege („*rejtélye*”) közti megfelelés a maga tökéletességében, teljességében mindig is elérhetetlen, mindig „*kudarcra*” ítél.

Sziveri János azonban nem az a költő, akit e „*kudarc gyönyörűsége*” kielégíthetne, mely – kiélezve – egy l'art pour l'art poétikát hitelesíthetne, miközben létvalóságunk a maga kendőzetlen brutalitásában s végső értelmelenségében köztözhete meg bennünket, anélkül hogy megnevezhetnénk Sziveri *indulati pátoztja a megnevezésre* törekszik, s ezért nem „*alélhat el*” a kudarcra ítelt költői beszéd fölötti „*gyönyörűségében*”; a maga indulati pátoztját kísérli meg tehát kritikailag szemlélni – mi mást is tehetne? –, mely egyet jelent a költészet szintetizáló lehetőségében való kételkedéssel is. Így írja meg, ellenszerként, az ANTI-POÉTIKA című verset, melyet a délvidéki költészet talán legnagyobb „*kételkedő költőjének*”, Domonkos Istvánnak ajánl. Az ANTI-POÉTIKA című vers nem ellenköltészet (Sziveri az *Új Symposium* előző nemzedékeinek a tapasztalatai alapján tudja már, hogy ellenköltészetet sem lehet már írni, „*a kudarc gyönyörűségét*” nem lehet megszüntetni), hanem Sziveri költői gondolkodásához következőt. A *barbár költő* verse, ami a kötöttségeitől megszabadult „*intellektus*” beszédkísérletét jelenti. „*Durva fűlednek e nyelv...*” – idézte Sziveri Janus Pannoniust az IN CONTINUO verse mottójaként, s az ANTI-POÉTIKA versnyelve ennek az „*akart durvaságnak*” a szellemében formálódik, nemcsak azért, mert a költőnek „*káromkodni van kedve*”, hanem mert a választékosság „*zsákutcának*” bizonyult az indulati pátozt és a megnevezésigény költői „*birkózásában*”, „*Ujjal orlyukba mászni – mi felemelő művelet –, / ulepet vakarni, s közben szidni-szapulni / a bölcséket...*” – indítja versét, s bármily kihívónak tűnhet is e fogalmazásmód, a „*durvaság*” nem a kihívást, nem a megbotránkoztatást szolgálja, sokkal inkább a költői létszemlélet elemi tényeinek *kritikai* megnevezését.

Fontos vers az ANTI-POÉTIKA Sziveri János költészetében, nemcsak azért, mert a kritika tárgyává tudja tenni a (maga) költészetét, hanem azért is, mert felszabadította önmagában az Én-t, aki/ami megmártózva a versvilág „*poklaiban*”, elvesztette „*ártatlanságát*”, amit

nevezhetnénk *idealizmusnak* is. Sziveri semmiképpen sem mond le arról, hogy verse a lét(mínőség)ek *átértékelője* legyen, s ebben a szerepében a szellem szintetizálója az empirikus egyedivel szemben, de tudatosan benne a „kudarca itéltettség”, mely ellen az *íróniával* fog védekezni. Ez a magatartás formálja majd következő kötete, a DIA-DALOK (1987) verseit, s lényegében, ha belső átalakulásokon menve is keresztül, ez a magatartás, a *barbár* költő magatartása, szellemisége határozza majd meg kései – immár a halál árnyékában írott – verseit is.

A DIA-DALOK verseit már egészében a költői énnel ez a *barbár* magatartása hívja létre, ez lesz formateremtő elvé. E versekben az *elemi indulat* már egyértelműen az *íronia* mértékrendszerén megszűrve, a *létezés kritikusa*ként jelentkezik, anélkül azonban, hogy a „barbárság” s a vele együtt járó *íronia* a maga negatív rendszerét a tagadásokból létrehozott (negatív) utópiává változtathatná. „FELRÖHÖGÜNK A DOLGOK ÁLLÁSÁN” – hirdeti az Én és közössége alapmagatartását egyik verse már címében, nem kevesebbet jelezve, mint hogy „a szörnyeteg világban”, ahogyan egy kései versében írja, a tagadásban, a kinevetésben lehet egyedül megvetnünk a lábunkat – szubjektumként is, közösségként is. Az *íronia*, a kinevetés azonban a *barbár* költő *íróniája*, szellemi megnyilvánulása, aki nemcsak a maga és közössége manipulált létvalóságát utasítja el, védekezve egyben a fölötte gyakorolt erőszak ellen is, hanem a maga eszmei rendszerében, a lét elemi tényeit megnevezve is *barbár* marad, ami azt is jelenti, hogy a kételkedést, a kétségeiben létező költői Ént tudja a magáénak. A KÖLTŐ TISZTÁLKODIK című versében olvassuk a következő sort: „és a dolgok (v)elejéig jut el”. A DIA-DALOK verseinek poétikája egészében belátható e sorból, abból az igencsak ambivalens bizonyosságból, melyet a *barbár* költő a magáénak tudhat. Az *ironikus* tagadás, a rombolás a *barbár* költőt a dolgok elemi megnevezéséig juttathatja el, de nyitott marad a kérdés, hogy ez elemiségükben megnevezett dolgok, tények a rombolás utáni építkezés tényeivé lehetnek-e (a lényegükig/velejükig hatolt-e el a költő, vagy csupán megérintette őket). Természetesen ez utóbbi sem kevés, s mégis nemcsak az ember, hanem a költő, a *barbár* költő is többre vá-

gyik: a rombolás szükségérzetét általában a valami más felépítésének a szükségérzete kíséri. Ennek az igénynek a megérettítése a DIA-DALOK verseinek a poétikájában a destrukciót ellenpontosító nyelvi játékoság, az egymástól jelentésükben távol eső szavak összecsendítése, *akárha* rim lenne, a hasonló alakú szavak egymásra vetítése, míg nem a társadalmi valóság torzképeinek a kritikájában a „*tök, élet, len*” nyelvi játék lehetősége révén mégis felsejlik a romboláson túlmutató esély: az esély a reményre. A kinevetésből *nevetés* lesz, s e nevetésben pedig az egyén, a költői szubjektum *diadalmaskodik* nemcsak a maga manipulált, megerőszkolt létvalósága fölött, de a költészet, a szintézisre képtelen költészet fölött is.

Persze egyáltalán nem biztos, hogy a szintézis, az *íronia* létrehozta negatív szintézis nem jött közben létre. Túl közeliek még hozzánk e versek, hogysem a költő *ironikus* tagadásaiból és *ironikus* rámutatásaiból kialakuló, szivesebben mondanám, „*kiszüremelő*” világlátást értelmezzem. És túl közeli még a tény is, hogy a költő mindörökre elhallgatott, s most olvassuk posztumusz megjelent verseit. Annyit már tudhatunk, hogy a DIA-DALOK s a rá következő SZÁJBARÁGÁS (1988) *út* volt a számára. „*Barbár táj barbár szóra kapatja a szám*” – idézi ismétlenül Janus Pannoniust, s mi itt a Vajdaságban, Bácskában Senteleky akaratlan örökösöként is, pontosan tudhatjuk, Sziveri lázadó magatartása, „*barbár be-betörései*” sohasem egyszerűen a napi politika brutalitásai ellenében védtek önmagát, hanem mindig ama szellemtelenség ellenében is, melyen csak úgy lehet felülemelkedni, hogy mindig, minden pillanatban, újra és újra „*győzni*” kell. Itt minden vers, ha valóban vers, „*dia-dal*” is egyben. A mai vajdasági költő tudja ezt, anélkül hogy felpanaszólná a „*dolgok állását*”, hisz ez azt is jelenti, hogy „*kultúr feladatokat*” vállal magára akkor, amikor egyszerűen csak önmagát akarja kifejezni, önmagát akarja megvédeni a rázúduló, a záporozó mindennapi ütések ellenében. A *barbár* költő azonban a *demisztifikáció* költője is, s a SZÁJBARÁGÁS kötet verseinek legfőbb tanulsága épp ez. Nem mintha már az ANTI-POÉTIKA vers nem ezt hirdette volna meg, s a DIA-DALOK kötet verseiben nem ezt a demisztifikációt *tematizálta* volna, miközben szo-

ciografikus igénnyel megnevezett létvalóságából olyman kosztolányis *kinrimmel* fel-fel-harsan a nevetése; s jóllehet a SZÁJBARÁGÁS kötetben alig van új vers, a DIA-DALOK kötetből átvett versek s a valahány új vers a *végérvényesség* pátozával hitelesítik a meglelt magatartás, a *barbár* költő demisztifikáló *realitás-érzékét*. Mert sohasem a nihil felé hajlik el Sziveri iróniájának, barbár nyelvteremtésének az éle, akkor sem, amikor a költészetbe, a szellemi szférába való menekvés illúzióját is megvonja tőlünk, olvasótól. „*A költő most éppen mindent megemészti szeme / légüres tálon legelesz*” – olvassuk a FELRÖHÖGÜNK A DOLGOK ÁLLÁSÁN című versben, s miközben érzékeljük a hatalmas távolságot a HIDEGRÓBA kötet verseinek költő- és költészetképzei s a *barbár* költő magatartása között, nem a semmitől borzongunk meg, hanem a realitástól: a légüres térbe került/jutott költő, aki „*most éppen mindent megemészti*”, tehát aki *van*, immár önsúlyánál fogva nehezedik rá a – megismétlem – „*tök, élet, len*” létre, melyet egészen sohasem lehet elutasítani, mely a maga „szörnyeteg” voltában *démona* is a költőnek. Ez azonban már új felismerés: a MI SZÉL HOZOTT? (1989) kötet verseinek a felismerése.

A DIA-DALOK és a SZÁJBARÁGÁS felharsanó nevetései után a MI SZÉL HOZOTT? versei a „*légüres térben dermedő*” költő vallomásaiként is hatnak. Vallomásosnak nevezem e versek költői Én-jének a magatartását, akkor is, ha tudom/tudjuk, valójában nem az. Nem próbáltuk meg azonban azt az életszituációt, amely Sziveri Jánosnak kijutott: a pátoasztalan, az értelmetlen halál szorító közelségében való életet. Jól tudjuk persze, volt már magyar költő, aki az értelmetlen halál, a megölettetés ellenében a költészet erejével védte önmagát, védte az életet; nem feledjük a drága Radnóti Miklóst, aki azonban a klasszikusok utódja volt, a klasszikus értékek hirdetője utolsó költői lélegzetvételében, a RAZGLEDNICÁK-ban is. Sziveri, a barbár költő, a klasszicizmussal már nem tudhatott mit kezdeni, a körülötte beálló légüres térben, a halál terében semmi másba nem kapaszkodhatott, mint kifejlesztett, megedzett *realitás-érzékébe*. Ha a halál elkerülhetetlen, nem kell róla tudomást venni – gondolhatta. A „*szörnyeteg világ*” szorításában nap mint nap, újra és újra „*győzni kell*” – ezek a „*dia-dalok*”

azonban a MI SZÉL HOZOTT? verseiben s még inkább a posztumusz BABEL (1990) verseiben a *befelé fordulás* versei is, anélkül azonban, hogy a harcot a „*szörnyeteg világgal*” egy pillanatra, egy verssor erejéig is feladná. A költői szerep nem változik, változik azonban a magatartás. A költő egyes szám első személyben fogalmaz immár – s ez az egyik legmegrendítőbb utalás az életből való kirekesztettségére. „*Lassacsán én is kihalok / gúzsba kötnek az évek / körülöm mindent elmarok / már csak belül ha élek*” – olvassuk a MI SZÉL HOZOTT? nyitó versében (ALIG VALAMI), s ha a DIA-DALOK és a SZÁJBARÁGÁS versei kapcsán az ironikus magatartás szociografikus hiteléről lehetett szólni, az új versek már a „*belül lét*” dokumentumai akkor is, ha Sziveri, a „*barbár be-betörések*” költője pontosan tudja, nincs mód, hogy *barbár* költői lényét feladja, megszüntesse, s a szubjektum univerzumában elmélyedni/elmélyülni is egyedül a „*szörnyeteg világgal*” való (költői) harc vállalása révén lesz lehetővé.

A nap mint nap, az újra és újra megvalósított győzelem a szellemtelen léttel szemben a befelé forduló, minthogy előre nem nézhető költő tudatában új minőségre tesz szert. A *barbár* költő változatlanul a lét(ezés) *kritikusa* kíván lenni, nem derítik fel már azonban a győzelmek; a *nevetés* létöröme, amit a tények nyelvi kifejezhetősége okozott, átadja helyét a lemeztelenített költői Én-nek, aki jövőtlensége tudatában egyedül a nyelvi teremtésben, a *nyelvteremtésben* valósíthatja meg önmagát. A nyelvi játékok, a kinrímek, a jelentésükben egymással opponáló hangalakok e versekben nem szorulnak háttérbe, de a fegyelmezett nyelvteremtés szolgálatába állítodnak. Miként a HIDEGRÓBA verseiben, s persze mégis egészen másként. Újra a *vers* lesz a cél, a *vers*, melynek igenis összegeznie kell, ha nem mást, a létszemléletet annak egy-egy szegletében. „*rideg ordas kapaszkodik / fölfelé a rablólétrán / tartom neki s egyre izzadok / fáradhatatlan lenne ő tán*” – olvassuk AZ ORDAS VISSZAHULL versben, s jól tudjuk, nem a kinrím az, mely egybetartja a versszakot, a verset, hanem a verset formáló költői tudat, mely a korábbi versekhez viszonyítva sűrítettebben, az intenzitás töményebb/magasabb fokán választja meg, rendezi egységbe a szét-húzó szavakat.

Danyi Magdolna